

NOVÁ EDIČNÍ ŘADA ORBIS PHAENOMENOLOGICUS

Nakladatelství Karl Alber ve Freiburgu i. Br. začíná v letošním roce realizovat pozoruhodný ediční projekt. Pod titulem ORBIS PHAENOMENOLOGICUS bude vycházet knižní řada, jejímž cílem je poskytnout rozsáhlý přehled o současném stavu fenomenologického bádání v rozličných kulturních oblastech a zároveň přinést dosud nezveřejněná nebo těžko přístupná díla původní fenomenologické literatury. Ctižádostí edice je maximální vydavatelská pečlivost, takže každý svazek bude vybaven bohatými doprovodnými texty komentáři, bibliografiemi, rejstříky a dokumenty.

Řada je členěna na pět základních oddílů:

I. Přínos fenomenologie pro ostatní filosofické a vědecké disciplíny (např. pro ontologii, logiku, antropologii, etiku, estetiku, matematiku, psychologii, sociologii);

II. Fenomenologie a její vztahy k ostatním vědám (např. k fyzice, biologii, medicíně, právu, sociologii, literatuře, umění, teologii, filosofii, inter-subjektivita, řeč, čas);

IV. Osobnosti a oblasti (díla jednotlivých autorů a směrů v určitých zemích či regionech);

V. Texty - původní díla a překlady.

Nás může zajímat, že pro oddíl IV. je plánován také svazek, věnovaný Janu Patočkovi.

Díla budou vycházet v němčině a angličtině.

Vydavateli jsou Kah Kyung Cho (USA), Yoshihiro Nitta (Tokyo) a Hans Rainer Sepp (Freiburg i. Br.). Svým personálním obsazením chce ediční rada naznačit další konkrétní zájem: přispět i na fenomenologické půdě k celosvětovému dialogu mezi východem a západem.

Prvním svazkem, který vychází letos, je v rámci oddílu V. dosud nevydané dílo ruského fenomenologa a estetika Gustava Špeta: *Die Hermeneutik und ihre Probleme* (vyd. A. Haardt a R. Daube-Schackat). Následující svazek má být věnován mnichovsko-göttingenské škole (vyd. H. R. Sepp), další budou konkrétně zaměřeny např. na tato témata: Fenomenologie a Mahájána-Buddhismus (odd. II), Freiburská fenomenologie (IV), Problém světa ve fenomenologii (III), Fenomenologie ve východní Asii (IV), Fenomenologie a teorie poznání (I), Fenomenologie a etika (I), Fenomenologie a novokantovství (II), Pojem času ve fenomenologii (III) a jiné.

Ivan Blecha

FILOSOFICKÝ ČASOPIS

Ročník XLI, 1993, číslo 3

TEXTY

ODPOVĚĎ NA OTÁZKU: CO JE TO OSVÍCENSTVÍ?

IMMANUEL KANT

Osvícenství¹ je vykročení člověka z jeho jím samým zaviněné nesvéprávnosti. Nesvéprávnost je neschopnost používat svůj vlastní rozum bez cizího vedení. Tato nesvéprávnost je zaviněna námi samými, když její příčinou není nedostatek rozumu, ale nedostatek rozhodnosti a odvahy používat ho bez cizího vedení. Sapere aude! Měj odvalu používat svůj vlastní rozum!, je tedy heslem osvícenství.

Lenost a zbabělost jsou příčinou, proč tak značná část lidí, i když je příroda již dávno zprostita cizího vedení (naturaliter majorenes),² přesto raději zůstává po celý život nesvéprávná, a proč je pro jiné tak snadné prohlásit se za jejich poručníky. Být nesvéprávný je tak pohodlné! Mám-li knihu, která je za mne moudrá, duchovního, který řeší otázky mého svědomí, lékaře, který určuje moji dietu atd., nemusím se aspoň sám namáhat. Mohu-li zaplatit, nemusím myslet; jiní už tu nepříjemnou práci udělají za mne. O to, aby největší část lidí (včetně celého krásného pohlaví) považovala krok k svéprávnosti - kromě toho, že je obtížný - také za velmi nebezpečný, po-

¹ Německý výraz "Aufklärung" má v češtině několik významů; označuje buď činnost, "osvěcování", buď výsledek této činnosti, "osvícení", popř. "osvícenost", nebo konečně hnutí či epochu, které si učinily osvěcování lidstva cílem - "osvícenství". Rozhodující je kontext, ani ten však není vždy jednoznačný; (pozn. překl.).

² *Majorennis*, e vzniklo z *major annis* = plnoletý, dospělý; (pozn. překl.).

starají se už oni poručníci, kteří na sebe dobrotivě vzali vrchní dohled nad nimi. Když byli nejdřív své stádečko ohlupili a pečlivě zajistili, aby se toto klidná tvorové neodvážili učinit ani krok bez vodítka, na které je uvázali, ukazují jim nebezpečí, které by jim hrozilo, kdyby se pokusili jít sami. Po pravdě řečeno, není to nebezpečí zas tak velké, neboť po několika pádech by se nakonec i oni naučili chodit; takový příklad ale činí bojácným a odrazuje obvykle od všech dalších pokusů.

Pro každého jednotlivého člověka je tedy těžké vymanit se z nesvéprávnosti, jež se mu stala takřka druhou přirozeností. Dokonce se mu v ní zalíbilo a je zprvu opravdu neschopen používat svého vlastního rozumu, protože mu dosud nebylo dovoleno, aby to zkusil. Předpisy a pravidla, tyto mechanické nástroje rozumného používání, či spíše zneužívání jeho přirozených vloh, představují okovy jeho přetrvávající nesvéprávnosti. A kdyby se jí někdo přece jen zbavil, udělal by přesto i přes nejužší příkop jen nejistý skok, protože na takový svobodný pohyb není zvyklý. Proto je jen málo lidí, kterým se podařilo vymanit se samostatným zpracováním svého ducha z nesvéprávnosti, a přesto jít pevným krokem.

Spíše je možné, že se samo osvítil určité publikum, ano, je to takřka nevyhnutelné. Neboť tu se najde vždy několik samostatně myslících lidí, dokonce i mezi dosazenými poručníky davu, kteří budou - když byli sami shodili jařmo nesvéprávnosti - šířit ducha rozumného oceňování své vlastní hodnoty a přesvědčení o povolání všech lidí k samostatnému myšlení. Na tom je zvláštní to, že publikum, které jimi bylo předtím pod toto jařmo přivedeno, je potom samo nutí, aby pod ním zůstali, je-li k tomu podněcováno některými ze svých poručníků, kteří jsou sami jakéhokoliv osvětlení neschopni. Proto je tak škodlivé šířit předsudky: nakonec se vymstí i na těch, kteří, nebo jejichž předchůdci byli jejich příčinou. Revolucí se snad lze zbavit osobního despotismu nebo vykořisťování a zvláště, nikdy jí však nedosáhneme opravdové reformy smýšlení; nástrojem ovládnutí bezmyšlenkovitého davu budou nové předsudky stejně, jako jimi byly ty staré.

K tomuto osvětlení ale není třeba ničeho jiného než svobody; a šice toho nejneškodnějšího ze všeho toho, co lze nazvat svobodou, totiž svobody užívat ve všem veřejně svého rozumu. Ze všech stran však slyším křičet: nerozumujte! Důstojník říká: nerozumujte, exercírujte! Berní úředník: nerozumujte, plat'te! Duchovní: nerozumujte, věřte! (Jen jeden jediný pán na světě říká: rozumujte, jak chcete a o čem chcete, ale poslouvejte!) Ve všech těchto případech jde o omezování svobody. Ale, které omezování svobody je překážkou osvětlení? A které ne, které je mu dokonce na prospěch? - Odpoví-

dám: veřejné užívání vlastního rozumu musí být vždycky svobodné a jen ono může přinést osvětlení mezi lidmi; naproti tomu soukromé používání rozumu lze velmi omezit, aniž by to nějak zvlášť překáželo pokroku osvětlení. Veřejným užíváním vlastního rozumu však rozumím takové, při kterém někdo užívá svého rozumu jako učenec před celou veřejností čtenářského světa. Jeho soukromým užíváním nazývám, když smí užít svého rozumu v nějaké svěřené mu občanské funkci či úřadě. V mnoha záležitostech, které se dotýkají zájmů obce, je ovšem nezbytný určitý mechanismus, vzhledem k němuž se musejí někteří členové obce chovat pouze pasívně, aby byli vládou pomocí umělé jednomyslnosti přidrženi k veřejným účelům, anebo aby jim bylo aspoň zabráněno tyto účely mařit. Zde potom ovšem není dovoleno rozumovat, nýbrž musí se poslouchat. Pokud se ale taková součástka stroje zároveň považuje za člena celé obce, ano, celé světoobčanské společnosti, a osobuje si tak statut učenice, který se obrací svými spisy na veřejnost ve vlastním smyslu slova, může ovšem rozumovat, aniž by tím trpěly záležitosti, k nimž je zčásti nasazen jako pasívní člen. Tak by například bylo velice škodlivé, kdyby chtěl důstojník, který dostal od svého představeného určitý rozkaz, ve službě mudrovat o jeho účelnosti a užitečnosti; musí poslouchat! Nelze mu ale oprávněně bránit v tom, aby jako učenec zaznamenával chyby ve válečné službě a předkládal své poznámky veřejnosti k posouzení. Občan nesmí odpírat placení uložených mu daní; prostofeká kritika takových povinností, když je má plnit, může být dokonce potrestána jako veřejné pobuřování (způsobilé vyvolat obecnou neposlušnost). Týž občan nicméně nejedná v rozporu se svou povinností, když jako učenec veřejně vyjadřuje své myšlenky o nevhodnosti nebo i nespravedlnosti vypsání daní. Podobně je duchovní povinen upravit svůj výklad pro své žáky v hodinách katechismu a pro svou obec věřících podle symbolu³ církve, které slouží, neboť pod touto podmínkou byl přijat. Ale jako učenec má naprostou svobodu, ano, je dokonce povolán k tomu, aby publiku sděloval všechny své pečlivě zvážené a dobře míněné názory na nedostatky onoho symbolu a své návrhy na lepší uspořádání náboženství a církve. Není na tom také nic, co by bylo možno přičítat k tíži jeho svědomí. Neboť to, co učí z titulu svého úřadu, jako funkcionář církve, podává jako něco, co nemá volnost vykládat podle svého

³ Termín "symbol" užívá Kant jako zkratku pro tzv. symbolické knihy, tj. oficiální vyznání víry určité církve. Pro katolíky jsou to kánony a dekrety Tridentského koncilu (1564), pro německé protestanty oba Lutherovy katechismy (1529), resp. Augšpurské vyznání víry (1530); (pozn. překl.).

vlastního dobrého zdání, nýbrž co byl zjednan učít podle předpisů a jménem někoho jiného. Řekne: Naše církev učí to a to; a toto jsou důkazy, které přitom církev používá. Potom vyvodí pro svou obec veškerý praktický užitek z těchto ustanovení (která by třeba sám s plným přesvědčením nepodepsal), protože není zcela nemožné, že je v nich obsažena pravda, v každém případě se v nich aspoň nenachází nic, co by vnitřnímu náboženství odporovalo. Neboť kdyby si myslel, že tam něco takového našel, nemohl by s dobrým svědomím vykonávat svůj úřad a musel by ho složit. Použití rozumu, k němuž sahá pověřený učitel před svou obcí, je pouze soukromé, protože takové shromáždění je - ať sebevětší - vždy jen domácím shromážděním, a pokud jde o ono použití, není tento učitel jako kněz svobodný a nesmí ani být svobodný, protože vykonává jen cizí zadání. Naproti tomu jako učenec, který mluví k veřejnosti ve vlastním smyslu slova, totiž ke světu, a užívá tedy jako duchovní svého rozumu veřejně, těší se neomezené svobodě uplatňovat svůj rozum a mluvit za svou vlastní osobu. Neboť, že by i poručníci lidu (v duchovních věcech) sami měli být opět nespéprávní, je hloupost, která by vedla k zvětšení hlouposti.

Avšak nemělo by existovat nějaké shromáždění duchovních, například církevní sněm, nebo nějaká ctihodná třída (classis, jak se mezi Holanďany sama označuje) oprávněná přisežně se zavázat věrností určitému neměnnému symbolu, a vykonávat tak jakési stálé poručnictví nad všemi svými údy a jejich prostřednictvím nad vším lidem, a dokonce toto poručnictví zvětšit? Pravím: To je zcela nemožné. Taková dohoda, jež by byla uzavřena jen proto, aby znemožňovala jakékoli další osvěcování lidského rodu, by byla naprosto neplatná a nicotná, i kdyby byla stvrzena nejvyšší mocí, říšskými sněmy, a nejslavnějšími mírovými smlouvami. Žádná epocha se nemůže zavázat a zapřísahat, že uvede následující epochu do takového stavu, který by ji znemožnil rozšiřovat její poznatky (zejména ty nejdůležitější), očišťovat je od omylů, a vůbec postupovat v osvětě kupředu. Byl by to zločin proti lidské přirozenosti, jejíž původní určení tkví právě v tomto postupu vpřed; a naši potomci jsou plně oprávněni zahrnout ona usnesení, protože byla přijata proti všemu právu a bezbožným způsobem. Zkušebním kamenem všeho toho, co může být ustanoveno jako zákon pro lid, je otázka, zda by si takový zákon mohl uložit nějaký lid sám. Na určitou krátkou dobu a v očekávání nějakého lepšího zákona by to jistě bylo možné, aby byl nastolen určitý pořádek; zároveň by ale bylo ponecháno každému občanovi, zejména každému duchovnímu, na vůli, aby jakožto učenec veřejně, tj. prostřednictvím spisů, vyjadřoval své poznámky o nedostatecích stávajícího zřízení, přičemž by zavedený pořádek stále trval, dokud by se nahlédnutí povahy těchto věcí tak

dalece veřejně nerozšířilo a neověřilo, že by mohli spojením svých hlasů (i když ne hned všech) přednést před trůn návrh, aby vzal v ochranu ty obce, které by se dohodly podle svých pojmů a lepšího poznání na změněném uspořádání náboženských záležitostí, aniž by ale překážely těm, kdo chtějí nechat vše při starém. Avšak dohodnout se na nějakém strnulém, nikým veřejně nezpochybnitelném stavu náboženství, byť i jen na dobu jednoho lidského života, a zmařit tak určitý časový úsek v postupu lidstva k nápravě a učinit ho neplodným, a tím pro potomstvo dokonce škodlivým, je naprosto nepřijatelné. Člověk sice může pro svou osobu, ale i pak jen na určitý čas, odložit své osvětlení v tom, co by měl vědět; avšak zcela se ho zříkat, ať už pro svou osobu, tím spíše pak pro své potomstvo, znamenalo by porušovat a pošlapávat posvátná lidská práva. Avšak co se o sobě nesmí usnést ani národ sám, to smí tím méně o národu rozhodnout panovník; neboť jeho zákonodárná autorita spočívá právě v tom, že ve své vůli sjednocuje úhrnnou vůli národa. Dohlíží-li jen na to, aby každé opravdové či domnělé zlepšení bylo v souladu s občanským zřízením, může jinak nechat své poddané, aby dělali pro spásu svých duší, co považují sami za nutné; do toho mu nic není. Musí ale zamezit tomu, aby jeden druhému násilím nebránili usilovat podle všech svých schopností o určení a zajištění své spásy. Majestátu panovníka škodí dokonce i to, když se do toho vměšuje tím, že považuje za nutné podrobovat dohledu své vlády spisy, v nichž se jeho poddaní pokoušejí ujasnit si své názory, a rovněž, když tak činí z vlastního nejvyššího rozhodnutí, čímž se vystavuje výtce: Caesar non est supra grammaticos, a také, ba ještě mnohem více, když svou nejvyšší moc snížil tak hluboko, že ve svém státě podporuje duchovní despotismus několika tyranů proti ostatním svým poddaným.

Klade-li se otázka, zda nyní žijeme v osvětěném věku, odpověď zní: ne. Jistě ale žijeme ve věku osvěcování. K tomu, aby lidé - jak se teď věci mají - byli jako celek v stavu, nebo i jen mohli do něho být uvedeni, kdy by dovedli ve věcech náboženství dobře a spolehlivě používat svého vlastního rozumu, k tomu chybí ještě velmi mnoho. Avšak, že se jim nyní otevírá volné pole, aby se k tomu svobodně propracovali, a že překážek bránících jejich všeobecnému osvětlení neboli jejich vyanění se z nespéprávnosti, kterou sami zavinili, pozvolna ubývá, o tom máme přece jen zřetelná znamení. V tomto ohledu je tento náš věk věkem osvícenství neboli věkem Bedřicha II.

Kníže, který se nedomnívá, že je pod jeho důstojnost říci, že považuje za svou povinnost v náboženských věcech lidem nic nepředepisovat, nýbrž ponechat jim naprostou svobodu; který pro sebe odmítá dokonce i pyšné jméno

tolerance,⁴ je sám osvícený a zaslouží si, aby byl vděčným světem, přítomným i budoucím, oslavován jako ten, jenž jako první zbavil lidský rod nesvéprávnosti, přinejmenším z hlediska vlády, a dovolil každému, aby ve všech záležitostech svědomí používal svého vlastního rozumu. Pod jeho vládou smějí úctyhodní duchovní jakožto učenci, aniž by to bylo na újmu jejich úředních povinností, svobodně a veřejně předkládat své soudy a náhledy odchylující se tu a tam od přijatého symbolu; tím spíš to smí činit každý jiný, kdo není omezován žádnou úřední povinností. Tento duch svobody se šíří i za hranicemi, dokonce i tam, kde musí zápasit s vnějším odporem vlády, která sama sobě nerozumí. Vždyť ta má před sebou zářivý příklad, že od svobody se není třeba ničeho obávat, pokud jde o veřejný klid a jednotu obce. Lidé se sami od sebe pomalu vymaní z hrubé nevědomosti, pakliže nevytváříme záměrně umělé překážky, abychom je v ní udrželi.

Položil jsem těžiště osvícenství, vykročení lidí z jejich jimi samými zaviněné nesvéprávnosti, především do věcí náboženských, protože ve věcech umění a vědy nemají naši vládcí zájem vystupovat v roli poručníků nad svými poddanými; nadto je ona nesvéprávnost nejen neškodlivější, ale také ze všech nejvíce zneuctvující. Ale způsob myšlení hlavy státu, která je nakloněna té první svobodě, jde ještě dál, a nahlíží dokonce, že i v případě zákonodárství nehrozí žádné nebezpečí, dovolí-li svým poddaným, aby veřejně užívali vlastního rozumu a veřejně předkládali světu své myšlenky o jeho lepším uspořádání, dokonce i s upřímnou kritikou existujícího zákonodárství. V tom máme zářný příklad postoje, kdy ještě žádný panovník nepředěšel toho, kterého uctíváme my!

Avšak také jen ten, kdo se nebojí - sám jsa osvícený - stínů, a zároveň má k zajištění veřejného pokoje po ruce dobře vycvičené početné vojsko, může říci to, čeho se republika nemůže odvážit: rozumujte, jak chcete a o čem chcete, jen poslouchejte! Zde se ukazuje zarážející, neočekávaný běh lidských věcí, jako je v něm ostatně i jinak, když ho pozorujeme ve velkém, téměř vše paradoxní. Vyšší stupeň občanské svobody se zdá být svobodě ducha lidu na prospěch, a přece jí vytyčuje nepřekročitelné meze; nižší stupeň svobody pro něho vytváří naproti tomu prostor, aby se rozšířil podle všech svých schopností. Když byla příroda rozvinula pod touto tvrdou slup-

⁴ Problém interpretace tohoto místa se stal slovenskému překladateli podnětem k pozoruhodné úvaze o ambivalentnosti Kantova postoje k osvícenství Bedřicha II. Srv. Bžoch, A., *Immanuel Kant alebo otázka na odpoveď, čo je to osvietenstvo*. Bratislava, Romboid 1993, s. 50 an. (Za upozornění na tento článek děkuji dr. St. Poláškoví; pozn. překl.)

kou jádro, o které nejněžněji pečuje, totiž sklon a povolání člověka k svobodnému myšlení, působí toto jádro pomalu zpět na smýšlení lidu (čímž se lid stává stále způsobilějším svobodně jednat), a posléze dokonce i na zásady vlády, která sama shledává, že je pro ni prospěšnější zacházet s člověkem, který je přece něco víc než stroj, způsobem odpovídajícím jeho důstojnosti.⁵

Přeložil Jaromír Loužil

KOMENTÁŘ KE KANTOVU VEŘEJNÉMU UŽÍVÁNÍ ROZUMU

Kantova odpověď na otázku, co je osvícenství, je příležitostný článek, kterým Kant přispěl do diskuse podnícené časopisem Berlinische Monatsschrift. Na první pohled se může zdát, že článek stojí na okraji Kantova díla. Nepřináší žádný fundamentální filosofický výkon a Kant v něm zdánlivě jen prohlubuje Friedrichovu tezi určenou poddaným jeho osvíceného veličenstva: přemýšlej, ale poslouchej!

Jenomže se ukazuje, že článek je v mnohém ohledu pozoruhodný a velice závažný, protože uvádí celý Kantův filosofický výkon do širších dobových a kulturních souvislostí, a nejenom výkon Kantův. Článek je sebereflexí osvícenství a pokouší se na poměrně malé ploše, ale velice výstižně charakterizovat duchovní potenciál osvícenství, řekněme jeho emancipační projekt. Přitom Kant tento projekt poněkud proměňuje s ohledem na německé poměry a zároveň dává určitý smysl svému vlastnímu kritickému výkonu ve filosofii.

Populární je článek zvláště díky svému prvnímu odstavci, kde je uvedena známá a častokrát opakovaná definice osvícenství, až se zdá, jako by Kant více než první odstavec nenapsal. Klíč k pochopení Kantovy úvahy je ovšem až na dalších stránkách, kde Kant rozlišuje mezi veřejným a soukromým užíváním rozumu.

Soukromě užívám rozum, když mám zadané cíle a hledám vhodné prostředky na jejich dosažení: když jsem v úřadě a užívám rozumu k plnění úředních funkcí, když někde pracuji a snažím se zajistit si tak obživu apod. (v poněkud jiném diskursu je tento rozum nazván instrumentální). Veřejné užívání rozumu naproti tomu překračuje tuto pragmatickou rovinu lidského snažení a života, zakládá jinou skutečnost, skutečnost veřejnou, v níž člověk vstupuje do jiných vztahů než na úřadě či v zaměstnání, zde vystupuje jako rozumná, svobodná a morální bytost, rovná všem ostatním.

⁵ V *Buschingsche wöchentliche Nachrichten* z 13. září (1784) čtu dnes 30. anonci zářijového čísla *Berlinische Monatsschrift*, v němž je ohlášena odpověď pana Mendelssohna na tutéž otázku. Tato odpověď se mně ještě nedostala do rukou, jinak bych zadržel tuto svou, která nechť tu nyní stojí jako příklad, jak dalece může náhoda způsobit shodu myšlenek: (pozn. I. Kanta).

V našem článku Kant jako základní podoby veřejnosti, tohoto společenství rozumných a svobodných lidí, uvádí především učenecký svět, zmiňuje světoobčanské společenství, v němž koneckonců by měly být zakotveny státní a politické instituce a jen v náznaku se objevuje morální společenství. Nejdůležitější ale Kant ve svých spisech prozkoumal ono morální spojení lidí na půdě mravního zákona. Kantovo pojetí morality je tak jeho hlavním příspěvkem k osvícenské představě společenství rozumných a svobodných lidí. Náčrty učeneckého světa a zmínky o světoobčanském společenství v našem článku tedy poukazují nakonec ke Kantově morální filosofii.

Kantovo rozlišení mezi privátním a veřejným převrací v Německu tehdy běžné chápání tohoto rozdílu. Je to samozřejmě výkon osvícenství a v Kantově případě zřejmě vliv Rousseaua. Kant svým způsobem formuluje Rousseauovo rozlišení mezi citoyen a bourgeois. Přitom se ale objevuje důležitý rozdíl, který spadá na vrub německé adaptace osvícenství.

Rousseau své rozlišení traktuje politicky: citoyen tvoří společnost občanskou, která je politickou jednotou, konstitutivním činitelem státu a ústavy. Veřejné užívání rozumu zde tedy znamená utváření obecné politické vůle. Taková je Rousseauova volunté generale. Městanské užívání rozumu naproti tomu činí z člověka privátní (nepolitickou) osobu, člověk sleduje jen své zvláštní a soukromé zájmy.

Kant ale tento výklad nepřijímá. Ono veřejné užívání rozumu zbavuje bezprostředních politických vazeb a činí z něho otázku niternou, otázku vzdělávání, výchovy a mravního zdokonalování člověka.

Důvody lze hledat ve vlivu německé duchovní tradice. Před Kantem byl rozdíl mezi privátním a veřejným běžně traktován s jistým důrazem na autenticitu lidské niternosti, zřejmý to vliv německé reformace. Např. Semler, významný biblický exeget a autor teologického kompendia, z něhož v tübingenském semináři studovali i mladý Hegel, Schelling a Hölderlin, rozlišil privátní a veřejné náboženství v tom smyslu, že veřejné náboženství je světskou záležitostí, kdežto náboženství privátní je osobním a niterným vztahem člověka k bohu. Semler tímto způsobem navazuje na tradiční rozlišení mezi církví viditelnou, jež jest světskou institucí, a církví neviditelnou, jež teprve je pravým společenstvím lidí s bohem.

Kant toto pojetí privátnosti převrací. O pravém lidském společenství uvažuje v osvícenském duchu jako o problému veřejnosti, aniž ovšem přitom dává této veřejnosti bezprostřední politické rysy jako Rousseau. Díky tomu Kant jiným způsobem než Rousseau formuluje vztah mezi osvícenským emancipačním projektem a státem (politickou mocí).

Z toho důvodu je zavádějící interpretovat Kantovy myšlenky v našem článku jako nějaký pakt o neútočení mezi osvícenstvím a státem, jako kompromis se státní mocí, jako úlitbu friedrichovskému státu, nebo dokonce jako podkuřování Friedrichovi.

Kant sice navrhuje jak uspořádat poměry, aby se duchovní potenciál osvícenství nestal pro stát, zákony a úřady ničivou silou, ale aby tento potenciál postupně podněcoval plynulou proměnu státu a jeho institucí v osvíceném směru. Ale důvody

Kantova odpolitizování Rousseauovy obecné vůle, jež má podobu jejího znitemění, nejsou pragmatické ohledy na stát, na potřebu poslušnosti, ukázněných lidí apod., ale vycházejí z jeho pochopení osvícenství samého. Uskutečnění osvícenství musí vycházet z individuální proměny a mravního zdokonalování každého jednotlivce. Odtud Kantovo odmítnutí násilné revoluce a její nahrazení reformou smýšlení.

Kant uvažuje pouze o dvou nebezpečích, která jsou s realizací osvícenského projektu spojena. Jednak je to násilná revoluce, kterou chápe jako zmanipulovanou vzpuru davu, při níž sotva lze mluvit o individuální zralosti, rozumnosti a svobodě lidí takto podnícených.

Přes toto odmítnutí revoluce byl ovšem Kant mezi německými intelektuály jedním z mála trvalých příznivců Francouzské revoluce. Důvody lze pochopit z jeho filosofie dějin. Ač vedla tato revoluce k teroru a Kant měl pro to své vysvětlení, byla nicméně krokem na cestě k uskutečnění oné svobodné a morální společnosti, k níž směřují dějiny. V dějinách vládne prozřetelnost, takže i nesprávný krok - válka, násilí, revoluce, má nakonec jistý účel v pokroku dějin. Francouzská revoluce, přes teror a násilí, které způsobila, byla v Kantových očích klíčovým krokem na cestě k dospělosti lidstva.

Druhé nebezpečí, kterému se Kant v článku věnuje, představuje ono privátní užívání rozumu. Člověk žije zařazen v hierarchických strukturách politických a mocenských, pod hrozbou trestu musí poslouchat zákony, musí vykonávat jisté zaměstnanecké funkce, aby si zajistil obživu, musí poslouchat nadřazené a usměřňovat podřazené apod. Instrumentální rozum, který přitom užívá, je potud nebezpečný, pokud zasahuje na půdu veřejnosti. Kant zná jen možnost manipulace veřejnosti ze strany státní moci. Navíc se Kant domnívá, že lze vést jasnou dělící čáru mezi politickou mocí a veřejností, a také, že je možné jasně rozlišit mezi životem v hierarchické struktuře, kde člověk podléhá institucím politické moci, a mezi veřejností, jež tento životní kontext překračuje a tvoří učenecký svět, svět světoobčanských idejí, a říší morality, jejímž podílíkem je člověk jako bytost rovná druhým, svobodná a rozumná.

Kant ještě neměl tušení, že existují ještě jiná nebezpečí, která přineslo právě uskutečňování tohoto osvícenského projektu.

Z emancipačního projektu osvícenství se odvinul modernizační proces a patřičně se změnil i systém politické moci, takže Kantův vzor politické moci (Friedrich II.) záhy vybledl. Lidé byli vyvázáni ze svých privátních vazeb a hierarchického pořádku, který Kant považoval více méně za daný, vznikla industriální, masová a konzumní společnost.

Masy se nyní neobjevují pouze v revoluci, jak si představoval Kant, ale sám běžný život společnosti je masový. Cesta k individuální zralosti, o níž Kant uvažoval, je zatarašena způsobem, který Kant nemohl předvídat. Nebezpečím není jen omezený soukromý horizont každého jedince a jeho soukromé začlenění na určité místo společenské a politické hierarchie, ale nebezpečím je vůbec masové chování jako takové a jeho možná manipulace způsobem dalece přesahujícím Kantův decentní pojem soukromého užívání rozumu (fašismus, komunismus).

Učenecký svět se proměnil v komunikační svět knih, tisku a masmédií, který vůbec není samozřejmým příkladem svobodného a racionálního obcování lidí, nýbrž v masové

konzumní společnosti se tento svět stal netušeným polem uplatnění toho, co Kant nazývá soukromé užívání rozumu, které s sebou nutně nese prvky manipulace, pragmatické kalkulace a propagandy. Veřejnost není vůbec nějakým samozřejmým činitelem kantovsky pojaté kultivace člověka, ale je neustále vystavena jistým nebezpečím, o jejichž rafinovaných způsobech podvazujících veřejnost zájmům instrumentálního rozumu neměl Kant tušení.

Emancipační projekt osvícenství, veřejnost, učenecký svět i moralita byly takto v chodu svého uskutečňování podrobeny instrumentalizaci, jejímž původcem bylo osvícenství samo. Osvícenství v tomto ohledu působilo sebedestruktivně.

Uvedený výklad Kantova článku se otevírá, soustředíme-li se na jeho vztah k osvícenství. Ovšem je třeba přiznat, že takovýto osvícenský obraz Kanta příliš neseďí těm, kteří jej nahlízejí především v souvislosti s navazujícím německým idealismem. Hegelův a Schellingův panteismus se osvícenství nepochybně vymykají. Ovšem celá otázka duchovních proměn osvícenského projektu emancipace, k nimž v souvislosti s vývojem evropské kultury a společnosti došlo, je natolik komplikovaná, že jen důkladné studium mohou do této věci vnést více světla. Domnívám se však, že kantovsky pojatá odvaha k myšlení zůstane v každém případě poznávacím znamením osvícenského impulsu německé filosofie.

Milan Znoj

Poznámka redakce: Podle našich zjištění a mínění znalců Kantova díla je výše uvedený Kantův text s největší pravděpodobností prvním českým publikovaným překladem této stati vůbec.

FILOSOFICKÝ ČASOPIS

Ročník XLI, 1993, číslo 3

DOCUMENTA PHILOSOPHIAE

IMMANUEL KANT. 1724-1924.

GLOSSA JUBILEJNÍ¹

JOSEF LUDVÍK FISCHER

Stojíc téměř na rozhraní dvou století, tvoří dílo Immanuele Kanta (1724-1804) mohutný uzel, v němž slévají se filosofické proudy 18. století ve velkolepou syntesu stejně originální jako mnohoznačnou (a proto labilní); a z něhož rozbíhají se mnohonásobné paprsky vlivů, určujících vývoj filosofického myšlení po celé 19. století. Bez Kantova díla je německá filosofie 19. století vůbec nemyslitelná; filosofie francouzská nezapře hluboké stopy jeho působení; nedovedla se mu ubránit ani filosofie anglická. Nebylo snad významnějšího myslitele po Kantovi, který by byl neformuloval svůj poměr k němu, ať již pozitivně, či negativně; a není snad jediného filosofického problému, jež by bylo možno řešit bez zřetele k řešení, podanému Kantem.

¹ Publikováno jako úvodní studie k: Immanuel Kant, *O svazu národů. (Myšlenky k všeobecným dějinám ve světoobčanském smyslu)*. Přeložil O. F. Babler. Brno 1924. Text byl převzat v původní podobě, ve Filosofickém časopisu neprošel redakční ani jazykovou úpravou; (pozn. redakce).